

УКРАЇНА В СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2019. – Т. 39. – С. 174-181
DOI: 10.31861/mhpi2019.39.174-181

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2019. – Volume. 39. – pp. 174-181
DOI: 10.31861/mhpi2019.39.174-181

УДК: 314.743+331.556.4

© Олександр Демиденко¹

Інтелектуальна міграція українців на рубежі ХХ-ХХІ століть: масштаби та основні характеристики явища

В статті аналізуються кількісні та якісні характеристики явища зовнішньої інтелектуальної міграції українських громадян в умовах незалежності. На основі статистичних даних вивчаються масштаби виїзду українців за кордон в рамках процесів наукової та освітньої міграції. Характеризується розвиток вітчизняної наукової галузі, яка відзначається поступовим зменшенням кількості підготовлених спеціалістів, в тому числі – через міграційне явище. Досліджуються динамічні показники втрати Україною наукових кадрів – докторів та кандидатів наук, які з 1991 року активно виїжджали в інші держави. Пропонується періодизація процесів наукової міграції з нашої держави на основі характерних рис та причин. Згідно з нею, еміграція українських вчених відбувалась в чотири етапи, останній з яких характеризує міграційні переміщення в ХХІ столітті. Визначаються галузі української науки, які найбільше постраждали від міграційного руху, втрачаючи підготовлені кадри на користь інших держав. Досліджується феномен студентської міграції, яка в першу чергу характеризується виїздом молодого покоління українців на навчання в інші держави. Підкреслюється, що цей процес, попри свою заплановану тимчасову сутність, дуже часто набуває безповоротного характеру та веде до втрати державою перспективних людських ресурсів. Окремо на прикладі представників ІТ-сфери розглядаються процеси еміграції висококваліфікованих фахівців. З метою створення прогнозу на майбутнє досліджуваного явища розглядаються результати опитувань студентської молоді, які демонструють позитивне ставлення молодих українців до перспективи виїзду за кордон. В комплексі вже наявні масштабні втрати інтелектуального потенціалу та неможливість його відтворення через міграційні вподобання молоді формують загрозливу ситуацію, яка стає актуальним викликом стабільному розвитку української держави.

Ключові слова: інтелектуальна міграція, наукова міграція, освітня міграція, «циркуляція умів», науковий потенціал, студентська молодь, наукове середовище, висококваліфіковані фахівці, Україна.

Intellectual Migration of Ukrainians at the turn of the XX-XXI Centuries: the Magnitude and Main Characteristics of the Phenomenon

The article analyzes the quantitative and qualitative characteristics of the phenomenon of external intellectual migration of Ukrainian citizens during the period of its independence. On the basis of statistical data, the magnitude of the departure of Ukrainians abroad in the framework of the processes of scientific and educational migration is studied. The development of the national scientific sector, which is marked by a gradual decrease in the number of trained specialists, including due to migration phenomenon, is characterized. The dynamics of Ukraine's loss of scientific personnel - doctors and candidates of sciences, who actively moved to other states since 1991 - are researched. Periodization of the processes of scientific migration from our state is offered on the basis of characteristic features and reasons. According to it, the emigration of Ukrainian scholars took place in four stages, the last of which characterizes migration movements in the XXI century. The branches of Ukrainian scientific

¹ Аспірант кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики історичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса, Україна. E-mail: d.a.music.official.channel@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0001-8863-4486>.

sector, which suffered the most from the migration movement while losing their trained personnel in favor of other states, have been determined. The phenomenon of student migration, which is characterized primarily by the departure of the younger generation of Ukrainians for studying in other states, is analyzed. It is emphasized that this process, despite its scheduled temporary nature, very often becomes irreversible and leads to the loss of perspective human resources by our state. Separately, the processes of emigration of highly skilled specialists are considered on the example of representatives of the IT sphere. In order to create a forecast for the future of the phenomenon under investigation, the results of surveys of student youth are presented, which demonstrate the positive attitude of young Ukrainians towards the prospect of external migration. It is stated that large scale losses of intellectual potential and the impossibility of its reproduction because of the migratory preferences of young people form a challenging situation, which becomes an urgent threat to the stable development of the Ukrainian state.

Key words: Intellectual migration, scientific migration, educational migration, brain circulation, scientific potential, student youth, scientific environment, highly skilled specialists, Ukraine.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації явище зовнішньої міграції набуває все більшого поширення, перетворюючись на одну з характерних рис сучасної системи міжнародних відносин. Самі міграційні процеси зачіпають всі ланки суспільства. В них беруть участь широкі верстви населення – від малоосвічених некваліфікованих працівників до представників інтелектуальної еліти держави, людей з вищою освітою, фаховою підготовкою та науковим ступенем. Останні формують специфічні потоки інтелектуальної міграції, які за своїми характеристиками, причинно-наслідковими зв'язками, впливом на потенціал країн походження та перебування відрізняються від основної частини міграційних процесів.

Україна сьогодні є одним з основних джерел міграційного руху. Активний виїзд українських громадян за кордон, спричинений переважно негативними тенденціями розвитку національної соціально-економічної сфери, стає викликом для безпеки держави, яка втрачає людські ресурси. Особливо загрозливого характеру набувають процеси інтелектуальної міграції. Молода українська держава все ще бореться за належне місце в рамках міжнародного середовища. Інтелектуальні ресурси в цій боротьбі грають надзвичайно важливу роль – без них країна, що розвивається, не має шансів на проведення успішної модернізації та пристосування до темпів розвитку провідних країн світового простору. Їхня втрата стає безпековою загрозою національного характеру.

Для того, щоб успішно подолати негативні наслідки активізації процесів інтелектуальної міграції, та з метою недопущення їхньої подальшої інтенсифікації, необхідно розробити спеціальну державну стратегію. Вона має базуватись на обґрунтованому теоретичному матеріалі, неупередженому визначенні масштабів та глибини проблеми. Це в свою чергу ставить перед вітчизняною науковою школою актуальне завдання – спрямувати свої зусилля на комплексне вивчення відповідних специфічних аспектів міграційного явища з метою узагальнення наявної інформації та розробки рекомендацій для органів державної влади.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Міграційна проблематика достатньо часто привертає увагу дослідників. Втім, в основному їхні роботи мають комплексний характер. Вони розглядають загальні аспекти міграційного явища, приділяючи незначну увагу його окремим проявам. Природно, що участь українських громадян у відповідних процесах в основному аналізується саме представниками української наукової школи. Цій проблематиці присвячені роботи О.А. Малиновської², Г.О. Харламової та М. Наумової³, Т.І. Алексеева та К.В. Горбаньова⁴, Н. Пархоменко⁵, Ю.В. Чекушиної⁶, Л.І. Оппельд⁷, Я. Петрової⁸, С. Кривенко⁹, Т.Р. Власо-

² Малиновська, О.А. (2017) Зовнішня міграція громадян України в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: виклики та шляхи реагування, URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/bezviz-beaa1.pdf> (дата звернення: 01.08.2018).

³ Харламова, Г.О., Наумова, М. (2010) Міграція як складова процесу формування людського капіталу України, Економіка та держава, № 4, С. 32-36.

⁴ Алексеева, Т.І., Горбаньова, К.В. (2016) Інтелектуальна еміграція з України, Причорноморські економічні студії, Вип. 11, С. 18–21.

⁵ Пархоменко, Н. (2014) Особливості інтелектуальної міграції з України в добу незалежності, Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, № 1 (17), С. 72-74.

вої¹⁰, С. Полковниченко та В. Курочки¹¹, Н. Горожанкіної¹². Узагальнюючі статистичні дані щодо відповідних міграційних переміщень українців презентують в своїх роботах З.П. Бараник та І.О. Романенко¹³. Слід відзначити, що в Україні протягом останнього часу була проведена низка статистичних досліджень, які дозволяють оцінити кількісні та якісні аспекти міграційного руху інтелектуальної еліти за межі національних кордонів. Серед них можна згадати аналіз міграційної проблематики, проведений Центром дослідження суспільства CEDOS¹⁴; опитування міжнародного кадрового порталу HeadHunter, проведене в 2012 році¹⁵; збірку статистичних матеріалів «Міграція в Україні: факти і цифри», підготовлену представництвом Міжнародної організації з міграції в нашій державі¹⁶; звіт цієї ж організації щодо міграційних тенденцій в світових масштабах станом на 2010 рік¹⁷; результати дослідження, виконаного Благодійним фондом А. Яценюка «Відкрий Україну»¹⁸. Доповнені даними державної статистики¹⁹, вони надають комплексний погляд на масштаби проблеми. Втім, їхній аналіз в повному обсязі та з використанням порівняльної методології до сих пір не було реалізовано. Саме це визначає актуальність даного дослідження, в якому робиться перша спроба за допомогою широкої джерельної бази проілюструвати комплексний характер масштабних процесів інтелектуальної міграції за межі України в період 1991-2018 років.

Метою статті є поглиблення розуміння сутності явища інтелектуальної міграції в сучасній Україні за рахунок вивчення його кількісних та якісних характеристик. Її пропонується досягнути за допомогою поєднання широкого кола джерел. В рамках роботи в цьому напрямі послідовно описуються окремі аспекти досліджуваного явища (наукова міграція, студентська міграція тощо); вивчаються темпи його активізації та вплив на них зовнішніх факторів; аналізуються риси, притаманні вітчизняним інтелектуальним мігрантам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Масштаби процесів інтелектуальної міграції в Україні набувають сьогодні загрозливого характеру. Наша держава відзначається високим рівнем освіти населення. Радянська спадщина в сфері технологічного розвитку мала всі перспективи вивести українську науку на лідируючі позиції в певних сферах. Втім, несприятлива

⁶ Чекушина, Ю.В. (2013) Види інтелектуальної міграції населення України, Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво, № 3, С. 76-79.

⁷ Оппельд, Л.І. (2013) Сучасні тенденції міжнародної інтелектуальної міграції в умовах євроінтеграції, Ефективна економіка, № 3.

⁸ Петрова, Я. (2007) Інтелектуальна міграція в Україні: мотивація та наслідки для суспільства, Міграція і толерантність в Україні. Зб. ст., К.: Стило, С. 127-132.

⁹ Кривенко, С. (2014) Міграційні настрої українців, Збруч, URL: <https://zbruc.eu/node/28363> (дата звернення: 17.07.2018).

¹⁰ Власова, Т.Р. (2015) Міжнародна інтелектуальна міграція: наслідки для країн-донорів, Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки, Вип. 4, С. 16-24.

¹¹ Полковниченко, С., Курочка, В. (2016) «Відплив умів» з України як загроза національній безпеці, Проблеми і перспективи економіки та управління, № 4 (8), С. 16-22.

¹² Горожанкіна, Н.А. (2013) Международная интеллектуальная эмиграция из Днепропетровского региона (геосоциологический компонент), Псковский региональный журнал, С. 43-48.; Горожанкіна, Н. (2012) Суспільно-географічний аналіз міжнародної інтелектуальної міграції населення, Часопис соціально-економічної географії, № 13 (2), С. 77-80.

¹³ Бараник, З.П., Романенко, І.О. (2014) Інтелектуальна міграція населення України: статистичний аспект, Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки, Вип. 6, Част. 5, С. 223-227.

¹⁴ Світязук, І., Стадний, Є. (2013) Академічна міграція, URL: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631 (дата звернення: 01.08.2018).

¹⁵ Украинские специалисты хотят работать за границей, матеріали порталу HeadHunter, URL: <https://kiev.hh.ua/article/13006> (дата звернення: 22.08.2018)

¹⁶ Малиновська, О.А. (Ред.) (2016) Міграція в Україні: факти і цифри, Київ, 32 с.

¹⁷ Світова міграція у 2010 році. Звіт міжнародної організації з міграції, матеріали Представництва МОМ в Україні, URL: <http://iom.org.ua/ua/media/publications/world-migration-report-2010-the-future-of-migration-building-capacities-for-change.html> (дата звернення: 22.08.2018).

¹⁸ Зовнішня трудова міграція населення України, матеріали веб-сайта Благодійного фонду Арсенія Яценюка, URL: <http://openukraine.org/doc/BK-MIGR-END.pdf> (дата звернення: 28.08.2017).

¹⁹ Державна служба статистики України, матеріали офіційного порталу ДССУ, URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 22.07.2018).

соціально-економічна ситуація на Батьківщині, неможливість в повному обсязі реалізувати себе призвели до того, що значна частина українських висококваліфікованих кадрів та науковців змушені шукати кращої долі за кордоном. Осмислення масштабів загрози вимагає послідовного вивчення окремих частин проблеми, а саме - участі в міграційних процесах певних категорій громадян, які в сукупності формують інтелектуальний потенціал держави. В першому випадку пропонується розглянути специфіку міграції за кордон українських науковців.

Загальновизнаною тенденцією сучасності є скорочення кількості працівників наукової сфери в Україні. Намагаючись узагальнити дані щодо українських інтелектуальних мігрантів, З.П. Бараник та І.О. Романенко вказують, що за часи незалежності чисельність вітчизняних наукових співробітників середнього віку, які працюють на Батьківщині, зменшилась на 50%. Водночас на 60% скоротилась кількість представників молодшого наукового персоналу²⁰. Конкретні цифри засвідчують скорочення розмірів української наукової еліти: якщо в 1990 р. на території України проживали понад 300 тис. науковців, то до 2012 року їхня кількість скоротилась до 82 тисяч²¹. Звичайно, зовнішня міграція не є єдиною причиною такого скорочення – втім, вона мала на відповідну тенденцію суттєвий вплив.

З хронологічної точки зору еміграція вчених з України відбувалась у кілька етапів. В основу такої класифікації покладений причинно-мотиваційний фактор. На першому етапі (1988-1991 рр.) до емігрантів відносили «дисидентів» і молодих вчених, яким були надані стипендії для навчання або виконання науково-дослідних програм. Другий етап (1991-1993 рр.) характеризувався появою в державі незалежної науково-технічної галузі. Втім, це збіглося у часі з масштабною економічною кризою, коли обсяги фінансування науки та її престиж знизились, і в результаті більш привабливим напрямком діяльності стала ринкова економіка. На даному етапі відбувся найбільший внутрішній і зовнішній вплив учених з наукового сектору. Наприклад, у 1992 р. українське наукове співтовариство втратило одну шосту частину своїх членів. Третій етап (1994-1999 рр.) відзначився новою хвилею еміграції, викликаною поглибленням економічної кризи і застоєм трансформаційних процесів у науці. Н. Горожанкіна вважає, що починаючи з 2000 р. в українському суспільстві спостерігається четвертий етап еміграції висококваліфікованих спеціалістів, який супроводжується старінням наявного професорсько-викладацького складу, призупиненням процесу цивілізованої спадкоємності в академічному середовищі, зниженням якості освітніх послуг²². В цілому погоджуючись з її класифікацією, ми в той же час пропонуємо розглядати процес інтелектуальної міграції українців в ХХІ столітті як такий, що розділений на кілька півперіодів. З 2000 по 2008 роки в країні спостерігаються практичні позитивні зрушення в економічному розвитку, що, разом з певним патріотичним підйомом внаслідок подій Помаранчевої Революції, сприяло зниженню рівня міграції. В 2008-2014 роках країна перебувала в стані перманентної політично-економічної кризи, в умовах якої несприйняття пріоритетів політики режиму В. Януковича спричинило зростання масштабів міграційного явища на початку 2010-х років. На нашу думку, в окремий період слід виділяти міграційні процеси, реалізовані після події Революції Гідності та початку російської агресії, оскільки вони відбуваються в умовах проходження нашою державою точки бифуркації в своєму історичному розвитку.

Характеризуючи процеси наукової міграції з України в перші роки незалежності держави, Я. Петрова наголошує на їхніх масштабах. В якості прикладу вона аналізує кількість наукових мігрантів високого рангу – докторів наук – які виїхали за межі країни²³. Всього за 1991-1995 роки за межі держави виїхали 313 докторів наук²⁴. В подальшому масштаби зовнішньої міграції українських науковців продовжували залишатись на високому рівні. За період з 1995 по 2014

²⁰ Бараник, З.П., Романенко, І.О. (2014) Інтелектуальна міграція населення України: статистичний аспект, Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки, Вип. 6, Част. 5, С. 224.

²¹ Державна служба статистики України, матеріали офіційного порталу ДССУ, URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 22.07.2018).

²² Горожанкіна, Н. (2012) Суспільно-географічний аналіз міжнародної інтелектуальної міграції населення, Часопис соціально-економічної географії, № 13 (2), С. 79-80.

²³ Петрова, Я. (2007) Інтелектуальна міграція в Україні: мотивація та наслідки для суспільства, Міграція і толерантність в Україні. Зб. ст., К.: Стило, С. 128.

²⁴ Державна служба статистики України, матеріали офіційного порталу ДССУ, Там само.

роки країну залишив 1781 науковець: 1436 кандидатів наук та 345 докторів наук. Дані статистики стверджують, що найбільшого поширення ці процеси набули в 1996-2002 роках²⁵.

Звичайно, виїзд науковців за кордон мали компенсувати процеси відтворення відповідних кадрів. Дійсно, в роки незалежності значно зросла кількість захистів дисертаційних робіт громадянами України, що теоретично повинно було забезпечити необхідними кадрами вітчизняний науковий сектор. Втім, дослідники звертають увагу на невідповідність між збільшенням статистики появи нових докторів і кандидатів наук, та зменшенням кількості фахівців, що працюють за спеціальністю. Так, протягом 2000-2013 рр. в Україні на 46-48 % збільшилась українських громадян, що мають науковий ступінь. Натомість доля докторів, що працюють у вітчизняній сфері наукової та науково-технічної діяльності, зросла лише на 10 %. Кількість кандидатів наук, залучених до наукової роботи, взагалі зменшилась на 34,7 %²⁶. Вітчизняні експерти вважають однією з причин такої ситуації не лише роботу українських науковців не за фахом, але й їхній виїзд до інших держав в рамках активізації процесів зовнішньої міграції. Слід підкреслити, що остання перспектива є надзвичайно популярною в українському суспільстві – за даними опитування Міжнародної організації з питань міграції, проведеного в 2012 році, до 91 % українських висококваліфікованих фахівців з вищою освітою думають про таку можливість²⁷.

Сьогодні вважається, що найбільшим попитом на світовому ринку праці користуються спеціалісти з дисциплін, які визначають основні тенденції розвитку сучасної науки й технологій. В першу чергу мова йде про математиків, фізиків, IT-спеціалістів, біологів, хіміків, фахівців з космічних досліджень та медицини²⁸. Українська офіційна статистика підтверджує це припущення. За даними Держстату, упродовж 1994-2012 років за кордон виїхало найбільше докторів наук, які отримали ступінь з технічних (136 осіб), фізико-математичних (105 осіб) та медичних (81 особа) наук²⁹. Інші галузі суттєво поступалися масштабами міграції спеціалістів вищого рівня. Статистична характеристика мігрантів-кандидатів наук за період 1996-2012 років також демонструє посилену схильність представників саме цих професій до міграційних переміщень.

Говорячи про типовий портрет українського інтелектуального мігранта, зазначимо, що найчастіше емігрують молодші за віком, визнані за свої професійні якості та талант науковці. При цьому в контексті їхніх особистих професійних здобутків еміграція йде їм на користь - статистично, після виїзду за кордон вони збільшують кількість своїх публікацій на рік, що є основним виразником академічної активності. При цьому тимчасова та безповоротна еміграції мають свою специфіку. Президент Української астрономічної асоціації, член Президії НАН України Я.С. Яцьків зазначає, що відповідно до його досвіду, на постійну роботу в інші держави зазвичай виїжджають люди, які мають певне ім'я, відоме в професійних кругах. Натомість молодь виїжджає на певний період – на стажування або коли отримує грант³⁰.

Цікаві дані стосовно майбутнього процесів інтелектуальної міграції надає дослідження ставлення молодого покоління українців до них. Мова йде про опитування молоді, яка здобуває вищу освіту та в перспективі може поповнити лаву українських наукових кадрів. Згідно з проведеним в 2013 році в Дніпропетровську анкетуванням місцевих студентів, більшість з них (62,6 %) заявили про готовність працевлаштуватися за кордоном³¹. Проведене в 2015-2016 роках у Чернігові опитування молоді також продемонструвало розповсюдження в студентському середовищі міграційних ідей. 64 % респондентів заявили про намір емігрувати за кордон. При

²⁵ Державна служба статистики України, матеріали офіційного порталу ДССУ, Там само.

²⁶ Там само.

²⁷ Украинские специалисты хотят работать за границей, матеріали порталу HeadHunter, URL: <https://kiev.hh.ua/article/13006> (дата звернення: 22.08.2018).

²⁸ Пархоменко, Н. (2014) Особливості інтелектуальної міграції з України в добу незалежності, Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, № 1 (17), С. 73.

²⁹ Державна служба статистики України, матеріали офіційного порталу ДССУ, Там само.

³⁰ Світяшук, І., Стадний, Є. (2013) Академічна міграція, URL: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631 (дата звернення: 01.08.2018), С. 13.

³¹ Горожанкина, Н.А. (2013) Международная интеллектуальная эмиграция из Днепропетровского региона (геосоциологический компонент), Псковский региологический журнал, С. 44.

цьому лише 36 % з тих, хто хотів виїхати, висловили готовність повернутися в Україну³². Опитування серед львівських студентів, проведене в 2014 році, демонструє дещо інші результати. Серед них частка потенційних трудових мігрантів становила близько 33 %. Слід відзначити, що на позицію львівських студентів в той історичний момент вплинули події Революції Гідності. Дослідження продемонструвало, що в 85 % опитаних після Євромайдану бажання виїхати зменшилося³³. Молодь із захватом сприйняла Революцію та, сподіваючись на радикальні зміни в державі, очікувала на позитивні зрушення та нові перспективи для себе. Мав місце й патріотичний підйом, викликаний російською агресією. Втім, слід очікувати, що з плином часу, в умовах певного гальмування процесу реформ та розчарування суспільства в темпах модернізації держави, міграційна ідея повернула собі популярність в студентському середовищі.

Важливою частиною інтелектуального міграційного руху стає освітня міграція. Вітчизняні дослідники стверджують, що останнім часом процеси виїзду українських студентів за кордон значно активізувалися. В період з 2000 по 2012 р. їхня чисельність збільшилась у понад чотири рази. За даними аналітичного центру CEDOS, у 2013-2014 навчальному році за кордоном навчалися близько 47,5 тис. громадян України³⁴. В 2015 році лише в країнах Європейського Союзу навчалось майже 43 тис. українців. Динаміку зростання цих показників наочно демонструють статистичні дані щодо дозволів на перебування з метою навчання, виданих європейськими державами українським громадянам³⁵. Навчання за кордоном на перший погляд є позитивним явищем, оскільки збагачує українську молодь знаннями та формально зазвичай має тимчасовий характер. Втім, у багатьох випадках воно стає кроком до подальшої еміграції. Статистика свідчить, що значна частина українських громадян (до 80 %), які здобувають освіту в інших державах, не повертаються на Батьківщину після завершення навчальної програми³⁶.

Окремою специфічною складовою процесів інтелектуальної міграції є так звана технологічна міграція. Вона охоплює такий сегмент ринку інтелектуальної праці, як ІТ-ринок. До відповідних міграційних процесів залучені фахівці у сфері інноваційних комп'ютерних технологій: програмісти, розробники, системні адміністратори тощо. За неофіційними даними, ємність цього сегменту ринку інтелектуальної праці України становить близько 250 тис. осіб. Втім, через специфіку їхньої роботи масштаби міграційного явища в даному випадку важко визначити достовірно. Вважається, що частка технологічної міграції становить до 2,7 % від загальної кількості українців, які виїжджають за кордон з метою працевлаштування³⁷. Це достатньо значні показники для цієї сфери, яка є надзвичайно важливою для забезпечення сталого розвитку економіки держави в сучасних умовах.

Висновки. Статистичні дані підтверджують масштабність розповсюдження процесів інтелектуальної міграції в Україні. Найпомітнішими вони є в науковому середовищі - виїзд вітчизняних науковців за кордон становить потужну загрозу. Разом з низкою інших факторів він формує ситуацію, коли національний науково-дослідний сектор втрачає кадри та суттєво скорочує свій потенціал. Особливої гостроти явище набуває в сфері технічних, фізико-математичних та медичних наук. Пік міграції науковців припав на кризовий період 1990-х років, втім - і зараз вимагає прискіпливої уваги з метою нейтралізації негативних наслідків. Паралельно активізуються інші процеси інтелектуальної міграції. Участь студентської молоді в процесах освітньої міграції, яка суттєво розширилась протягом останніх років, перетворюється на небезпечну загрозу. Попри свою позитивну сутність, покликану допомогти громадянам України здобути належну освіту, вона закладає основи для поглиблення процесів безповоротної міграції, оскільки багато студентів відмовляються повертатися на Батьківщину після завершен-

³² Полковниченко, С., Курочка, В. (2016) «Відплив умів» з України як загроза національній безпеці, Проблеми і перспективи економіки та управління, № 4 (8), С. 20.

³³ Кривенко, С. (2014) Міграційні настрої українців, Збруч, URL: <https://zbruc.eu/node/28363> (дата звернення: 17.07.2018).

³⁴ Малиновська, О.А. (Ред.) (2016) Міграція в Україні: факти і цифри, Київ, С. 15.

³⁵ Малиновська, О.А. (2017) Зовнішня міграція громадян України в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: виклики та шляхи реагування, URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/bezviz-beaa1.pdf> (дата звернення: 01.08.2018), С. 14.

³⁶ Там само, С. 15.

³⁷ Чекушина, Ю.В. (2013) Види інтелектуальної міграції населення України, Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво, № 3, С. 78.

ня навчального курсу в закордонному університеті. Загрозливі тенденції демонструють соціологічні опитування молоді - вони доводять, що українське студентство готове до виїзду за кордон та часто пов'язує з цією перспективою своє майбутнє. Це означає, що за відсутності спеціальної державної політики в сфері міграції, покликаної забезпечити інтелектуальній еліті належні умови життя та праці в рідній державі, процеси міграції за кордон не втрачатимуть актуальності та масштабності, підриваючи потенціал держави до стабільного розвитку. Розширення теоретичної основи для розробки такої стратегії дій, зосередженої в тому числі на питаннях причин та наслідків досліджуваного явища, стає основою для подальшого акцентованого наукового пошуку в цій сфері.

Список джерел

1. Алексеева, Т.І., Горбаньова, К.В. (2016) Інтелектуальна еміграція з України, *Причорноморські економічні студії*, Вип. 11, С. 18–21.
2. Бараник, З.П., Романенко, І.О. (2014) Інтелектуальна міграція населення України: статистичний аспект, *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*, Вип. 6, Част. 5, С. 223-227.
3. Власова, Т.Р. (2015) Міжнародна інтелектуальна міграція: наслідки для країн-донорів, *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*, Вип. 4, С. 16-24.
4. Горожанкіна, Н.А. (2013) Международная интеллектуальная эмиграция из Днепропетровского региона (геосоциологический компонент), *Псковский региональный журнал*, С. 43-48.
5. Горожанкіна, Н. (2012) Суспільно-географічний аналіз міжнародної інтелектуальної міграції населення, *Часопис соціально-економічної географії*, № 13 (2), С. 77-80.
6. Державна служба статистики України, матеріали офіційного порталу ДССУ, URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 22.07.2018).
7. Світова міграція у 2010 році. Звіт міжнародної організації з міграції, матеріали Представництва МОМ в Україні, URL: <http://iom.org.ua/ua/media/publications/world-migration-report-2010-the-future-of-migration-building-capacities-for-change.html> (дата звернення: 22.08.2018)
8. Зовнішня трудова міграція населення України, матеріали веб-сайта Благодійного фонду Арсенія Яценюка, URL: <http://openukraine.org/doc/BK-MIGR-END.pdf> (дата звернення: 28.08.2017).
9. Кривенко, С. (2014) Міграційні настрої українців, *Збруч*, URL: <https://zbruc.eu/node/28363> (дата звернення: 17.07.2018).
10. Малиновська, О.А. (2017) Зовнішня міграція громадян України в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: виклики та шляхи реагування, URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/bezviz-6eaal.pdf> (дата звернення: 01.08.2018).
11. Малиновська, О.А. (Ред.) (2016) Міграція в Україні: факти і цифри, Київ, 32 с.
12. Оппельд, Л.І. (2013) Сучасні тенденції міжнародної інтелектуальної міграції в умовах євроінтеграції, *Ефективна економіка*, № 3.
13. Пархоменко, Н. (2014) Особливості інтелектуальної міграції з України в добу незалежності, *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, № 1 (17), С. 72-74.
14. Петрова, Я. (2007) Інтелектуальна міграція в Україні: мотивація та наслідки для суспільства, *Міграція і толерантність в Україні. Зб. ст.*, К.: Стило, С. 127-132.
15. Полковниченко, С., Курочка, В. (2016) «Відплив умів» з України як загроза національній безпеці, *Проблеми і перспективи економіки та управління*, № 4 (8), С. 16-22.
16. Світящук, І., Стадний, Є. (2013) Академічна міграція, URL: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631 (дата звернення: 01.08.2018).
17. Украинские специалисты хотят работать за границей, матеріали порталу HeadHunter, URL: <https://kiev.hh.ua/article/13006> (дата звернення: 22.08.2018).
18. Харламова, Г.О., Наумова, М. (2010) Міграція як складова процесу формування людського капіталу України, *Економіка та держава*, № 4, С. 32-36.
19. Чекушина, Ю.В. (2013) Види інтелектуальної міграції населення України, *Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємство*, № 3, С. 76-79.

References:

1. Aleksieieva, T.I., Horbanova, K.V. (2016) Intelektualna emigratsiia z Ukrainy, *Prychornomorski ekonomichni studii*, Vyp. 11, S. 18–21.
2. Baranyk, Z.P., Romanenko, I.O. (2014) Intelektualna migratsiia naseleennia Ukrainy: statystychnyi aspekt, *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii Ekonomichni nauky*, Vyp. 6, Chast. 5, S. 223-227.
3. Vlasova, T.R. (2015) Mizhnarodna intelektualna migratsiia: naslidky dlia krain-donoriv, *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky*, Vyp. 4, S. 16-24.
4. Gorozhankina, N.A. (2013) Mezhdunarodnaya intellektualnaya migratsiya iz Dnepropetrovskogo regiona (geosotsiologicheskii komponent), *Pskovskiy regionologicheskii zhurnal*, S. 43-48.
5. Horozhankina, N. (2012) Suspilno-geohrafichniy analiz mizhnarodnoi intelektualnoi migratsii naseleennia, *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii*, № 13 (2), S. 77-80.
6. Derzhavna sluzhba staty`sty`ky` Ukrainy`, materialy` oficijnogo portalu DSSU, URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennia: 22.07.2018).
7. Svitova migratsiya u 2010 roci. Zvit mizhnarodnoyi organizatsiyi z migratsiyi, materialy` Predstavny`tstva MOM v Ukraini, URL: <http://iom.org.ua/ua/media/publications/world-migration-report-2010-the-future-of-migration-building-capacities-for-change.html> (data zvernennia: 22.08.2018)
8. Zovnishnya trudova migratsiya naseleennia Ukrainy`, materialy` veb-sajta Blagodijnogo fondu Arseniya Yacenyuka, URL: <http://openukraine.org/doc/BK-MIGR-END.pdf> (data zvernennia: 28.08.2017)
9. Kryvenko, S. (2014) Migratsiini nastroi ukrainsiv, *Zbruch*, URL: <https://zbruc.eu/node/28363> (data zvernennia: 17.07.2018).
10. Malynovska, O.A. (2017) Zovnishnia migratsiia hromadian Ukrainy v umovakh pohlyblennia yevrointehratsiinykh protsesiv: vyklyky ta shliakhy reahuvannia, URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/bezviz-6eaa1.pdf> (data zvernennia: 01.08.2018).
11. Malynovska, O.A. (Red.) (2016) Migratsiia v Ukraini: faktyitsyfry, Kyiv, 32 s.
12. Oppeld, L.I. (2013) Suchasni tendentsii mizhnarodnoi intelektualnoi migratsii v umovakh yevrointehratsii, *Efektivna ekonomika*, № 3.
13. Parkhomenko, N. (2014) Osoblyvosti intelektualnoi migratsii z Ukrainy v dobu nezalezhnosti, *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, № 1 (17), S. 72-74.
14. Petrova, Ya. (2007) Intelektualna migratsiia v Ukraini: motyvatsiia ta naslidky dlia suspilstva, *Migratsiia i tolerantnist v Ukraini. Zb. st.*, K.: Stylos, S. 127-132.
15. Polkovnychenko, S., Kurochka, V. (2016) «Vidplyv umiv» z Ukrainy yak zahroza natsionalnii bezpetsy, *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, № 4 (8), S. 16-22.
16. Svitiashchuk, I., Stadnyi, Ye. (2013) Akademichna migratsiia, URL: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631 (data zvernennia: 01.08.2018).
17. Ukray`nsky`e specy`aly`sty` xotyat` rabotat` za grany`cej, materialy` portalu HeadHunter, URL: <https://kiev.hh.ua/article/13006> (data zvernennia: 22.08.2018)
18. Kharlamova, H.O., Naumova, M. (2010) Migratsii ayak skladova protsesu formuvannia liudskoho kapitalu Ukrainy, *Ekonomika ta derzhava*, № 4, S. 32-36.
19. Chekushyna, Yu.V. (2013) Vydy intelektualnoi migratsii naseleennia Ukrainy, *Derzhava ta rehiony. Ser.: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, № 3, S. 76-79.